

Wat is er filosofisch aan de filosofische praktijk?

Leben Sie jetzt die Fragen. Vielleicht leben Sie dann allmählich, ohne es zu merken, eines fernen Tages in die Antwort hinein.

— Rainer Maria Rilke, brief aan Franz Xaver Kappus, 1903

Bijna dertig jaar na het verschijnen van Achenbachs *Philosophische Praxis* (Keulen: Verlag für Philosophie Dinter, 1984) is de praktijkvoerend filosoof nog altijd bezig uit te leggen wat hij of zij precies doet in de een-op-een-gesprekken met klanten en, vaste prik, waarin die werkzaamheden zich van die van een psychotherapeut onderscheiden. Niet zelden krijgt die uitleg het karakter van een verdediging van het bestaansrecht van het vak en soms loopt die verdediging uit in een aanval op de psychotherapie die maar weinig zou klaarspelen, terwijl de filosofisch consultant wél raad weet met de misère van zijn bezoekers. Hoe harder er geroepen wordt dat filosofische counseling en psychotherapie niets met elkaar van doen hebben, hoe meer de vergelijking van het een met het ander de discussie gaat bepalen. In dit korte artikel wil ik de vraag naar het "filosofisch gehalte" van de filosofische praktijk opnemen in positieve zin, dus niet door te benadrukken waarin dit vak verschilt van dat van de psychotherapeut, maar door er het eigen karakter van aan te duiden.

Meteen dient zich het eerste probleem aan: mijn opvatting van het vak verschilt op belangrijke punten van die van veel vakbroeders en -zusters. Ik zal aan hun zienswijzen ook enige aandacht besteden, maar vooral mijn eigen positie kenbaar maken. Ik heb niet de bedoeling namens anderen te spreken, in dezen, en ik ga ervan uit dat een duidelijke stellingname voor de lezer van grotere waarde is dan een vlees-noch-vis-verhaal, dat iedereen tevreden stelt, en niemand.

Toen ik ruim acht jaar geleden mijn praktijk opende, door een spreekkamer in te richten in de Utrechtse binnenstad en een wervende website online te zetten, had ik weliswaar goed nagedacht over hetgeen ik in één van de twee Gispens-fauteuils die ik had neergezet wilde gaan doen en delen gelezen van hetgeen Achenbach, Raabe, Schuster en Hoogendijk over het vak hadden gepubliceerd, maar de noodzaak mijn werkwijze expliciet te maken ontstond pas toen mij, in 2010, gevraagd werd de beroepsopleiding voor filosofisch consultants aan de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) in Leusden vorm te geven.

Die opleiding loopt op twee sporen: enerzijds het oefenen, oefenen en nog eens oefenen van de dialogen zoals consultants die voeren met hun cliënten, en anderzijds de reflectie, individueel en in de groep, op het vak. De deelnemers lezen ook genoeg (de eerder genoemde auteurs, plus teksten over bijvoorbeeld gesprekstechniek en psychodiagnostiek), maar die lectuur heeft niet zozeer kennisvergaring tot doel als wel versterking van dat tweede spoor, dat van de reflectie op het vak. Doorheen de gehele opleiding is de vraag "wat doet de filosofisch consultant?" leidend.

Een andere manier om die kwestie te stellen is "wat is er filosofisch aan de filosofische praktijk?" Maar het is niet mijn bedoeling dat de deelnemers aan het einde van de

opleiding, als ze hun certificaat ontvangen, een antwoord op die vraag hebben. In tegendeel, ik hoop dat de vraag alleen maar prangender geworden is. Is dat niet het geval, dan zou ik hun dat certificaat liever onthouden. Ik zal uitleggen waarom. Maar de lezer die vermoedt dat ik in dit artikel het uiteindelijke antwoord op die vraag niet zal formuleren, heeft de kern van de zaak al begrepen. Ook zal duidelijk worden waarom er geen tegenstelling bestaat tussen het niet-beantwoorden van die vraag en het wel degelijk expliciet maken mijn opvatting van het vak.

Waar hebben we het over?

In hun lezenswaardige artikel "Filosofisch consultantschap: Zwarte doos van Pandora?" (Tijdschrift voor Filosofie 73/2011, p. 307-340) opperen Katrien Schaubroeck en Jens De Vleminck vier typeringen van de werkwijzen van filosofisch consultants: het socratisch gesprek, het onderwijzen van levenskunst, het kritisch onderzoek en de "denkhulp". Dit onderscheid trachten zij te maken op basis van de soorten antwoorden, waarnaar cliënten op zoek zouden zijn. Deze benadering, door de auteurs zelf als "een bescheiden poging het veld te overzien" gekenschetst, geeft geen overtuigende resultaten. Weten cliënten welk type antwoord bij hun vraag past? Of kennen ze slechts de aard van hun vraag? Of zelfs die niet? En dan nog: aan de vragen die betrekking hebben op levenskunst, bijvoorbeeld, kan ook door de conceptuele hygiëne van het kritisch onderzoek het hoofd worden geboden, of op de "denkhulp"-manier, die elke kwestie opvat als een puzzel die met systematisch passen en meten kan worden opgelost. De socratische benadering kan niet zonder conceptuele hygiëne, consultants in de levenskunst zullen soms socratische dialoogtechnieken toepassen en ook wie zich als waarden-vrije "denkhulp" aanbiedt, doet dat vanuit de verwachting dat zijn klanten geïnteresseerd zijn in eudaimonia, in "het goede leven" op kleinere of grotere schaal — waarom anders die puzzels niet domweg onopgelost gelaten?

Beschouw ik mijn eigen manier van werken en die van veel anderen, onder wie mijn cursisten, dan ontwaar ik daarin alle technieken en benaderingswijzen die aan de genoemde vier richtingen worden toegeschreven. Dat eenieder zijn voorkeuren heeft, staat wel vast en kan ook niet verbazen, maar geen van de filosofisch consultants die ik ken, beperkt zich tot één aanpak, noch tot één type vragen. Terzijde: deed men dat wel, dan kwam maar zelden een goede match tot stand tussen cliënt en consultant, want cliënten kunnen aan het begin van een serie gesprekken het karakter van de kwestie waarmee zij worstelen veelal nog niet benoemen.

Als het onderscheid tussen soorten antwoorden of vragen niet bruikbaar is om tot een typologie van methodieken te komen, is het dan tenminste relevant voor de vraag naar wat er filosofisch is aan de filosofische praktijk in het algemeen, ongeacht de werkstijl of het instrumentarium? Ook hier moet het antwoord ontkennend zijn. Het lijkt voor de hand liggend om de activiteiten van filosofisch consultants te omschrijven door verwijzing naar de specifieke probleemgebieden waartoe hun bemoeienis zich zou beperken. Maar ook ditmaal gaat wat voor de hand ligt des te sneller de prullenbak in. Hoewel uit een serie straatinterviews waarschijnlijk zou blijken dat er, afgezien van een grote groep "weet niet/geen antwoord", bijna-consensus bestaat over wat een filosofisch onderwerp is en wat niet, brengt ons dit niet verder. Ik heb zelden een cliënt die de zin van het leven wil bespreken of waarom er iets is en niet veeleer niets. Ook de vraag naar

het goede, het ware en het schone komt niet zo vaak aan de orde. Het gaat altijd om concrete kwesties waar echte mensen van wakker liggen. Natuurlijk zijn dat stuk voor stuk kwesties die, als we ons achter Kant zouden willen verschuilen, op te vatten zijn als instanties van de vragen "wat kan ik weten?", "wat mag ik hopen?" en "wat moet ik doen?" — maar dat geldt ook voor de problemen waarmee een hartpatiënt bij zijn cardioloog of een leerling-bankovervaller bij zijn meester aanklopt. Daar is niets specifiek filosofisch aan.

Tezelfdertijd geldt dat vrijwel elke vraag als een filosofische vraag kan worden opgevat, van "is het tijd om naar huis te gaan?" tot "houdt hij genoeg van me?" en "kan een octopus voorspellen welk team kampioen wordt?" — stuk voor stuk vragen waar een beetje filosoof mee aan de slag kan.

Wie is er aan het woord?

Als er geen bij uitstek filosofische antwoorden of vragen zijn, geen onderwerpen die zich als vanzelfsprekende kandidaten voor behandeling in de spreekkamer van de filosofisch consulent aandienen, dan resten ons, voor zover ik het kan overzien, nog twee criteria die ons misschien vooruitgang kunnen doen boeken in dit onderzoek naar "het filosofische" in de filosofische praktijk. We hebben het "wat?" als criterium verworpen. Het "wanneer?" en het "waar?" van filosofische counseling zijn triviaal. Midden in de nacht aan boord van een speedboat lukt het ook. Het "waarom? waartoe?" lijkt van later zorg. Ik houd over het "wie?" en het "hoe?".

Hier lijkt zich een uitweg te openen. Als een psychoanalyticus psychoanalytische gesprekken kan voeren, die als zodanig worden aangemerkt en erkend, en een kunstkenner gesprekken over kunst, zonder dat iemand diens recht dat te doen zal betwisten, volstaat het dan niet als we zeggen dat filosofische counseling counseling uitgevoerd door een filosoof is? Of, als we dit te wankel vinden omdat "filosoof" geen beschermde titel is, door iemand met een academische graad in de wijsbegeerte? De vooronderstelling die achter deze oplossing schuilgaat, is dat alleen wie zo'n graad behaald heeft, filosofisch werkzaam kan zijn. Ik heb getracht daarin te geloven, maar ben daarvan wel teruggekomen. Filosofie-doctorandussen zijn, voor zover ze filosofie-doctorandussen zijn, nog geen filosofen, net zo min als kunsthistorici artiesten zijn of sportverslaggevers atleten, en ik ken genoeg mensen die ik als filosoof zou aanduiden terwijl zij nooit een collegezaal van binnen zagen. Als we die academische graad niet als criterium aanvaarden, moeten we gaan formuleren wat er filosofisch is aan een filosoof, los van die graad, zodat we vooralsnog geen stap verder gekomen zijn in ons onderzoek. Maar misschien ontkomen we daar niet aan.

Of is een filosoof iemand die kan putten uit 2.500 jaar filosofische traditie en die bijvoorbeeld tijdens een gesprek met een klant in de context van een filosofische praktijk, met evenveel gemak Aristoteles als Sloterdijk aanhaalt? Dat is voor sommige filosofisch consulenten een belangrijk element, ja soms zelfs het voornaamste kenmerk van hun werkwijze. Zij sturen hun cliënten naar huis met een of meer titels aanbevolen lectuur en zien het dan vaak ook als deel van hun taak om inhoudelijke kennis van de filosofie over te dragen. Ik had hen ook in de voorgaande paragraaf ("Waar hebben we het over?") ten tonele kunnen voeren, maar ik kies ervoor dat hier te doen, omdat de consulent die veel

met filosofische literatuur werkt zich daarmee, meer dan wie een andere aanpak verkiest, als een soort filosofiedocent presenteert, als iemand, in elk geval, die een ruime kennis zou hebben van filosofische bronnen, wat tot op zekere hoogte een antwoord vormt op de vraag wie er aan het woord is. Het veelvuldig ten tonele voeren van dode en levende wijsgeren is niet mijn pakian. Ik leg de nadruk op de eigen filosofische activiteit van de cliënt en heb er, in dat verband, ook voor gekozen geen imposante boekenkast vol Hegel en Husserl in mijn spreekkamer neer te zetten. De cliënt zou er verlegen van kunnen worden: "Wat heb ik nog te melden, als Van der Gaag tussen twee gesprekken in bij zulke grote geesten te rade gaat?"

De "eigen filosofische activiteit van de cliënt" voert ons terug naar de vraag waarmee de een-na-vorige alinea eindigde. Wat is er filosofisch aan een filosoof? Niet diens kennis van de ideeëngeschiedenis, wil ik betogen, noch diens vermogen zindelijk te redeneren, hoewel beide vaak wel van pas komen bij het filosoferen. Wat de filosoof onderscheidt van de niet-filosoof is precies dat: het filosoferen. En het aardige is dat iedereen dat kan.

Wat is filosoferen?

Met filosoferen bedoel ik het ontwikkelen van filosofische activiteit. Dat is in zekere zin dubbelop, want "filosofie" verwijst altijd naar een bezigheid, die van het liefhebben, het begeren van de wijsheid. Maar welke vorm neemt dat liefdewerk aan? Op dit punt in het verhaal ontkom ik er niet aan mijn eigen opvatting van wat filosoferen is voorzichtig aan de lezers ter overweging te geven. Als een voorstel, dat ik in het bestek van dit artikel niet met een uitvoerige argumentatie kan onderbouwen. Misschien spreekt mijn voorstel u aan. Dan kunnen we voortgaan. Of u haakt af en dan heb ik, wat u betreft, niets gezegd. Filosoferen, zeg ik, is het bevragen van vragen. Niet het beantwoorden ervan; dat doet de wetenschap, als het lukken wil. Ook niet zozeer het bevragen van andere taaluitingen, want die kunnen we vaak gemakkelijk laten voor wat ze zijn. Die prangen niet zoals vragen dat doen. Met een stelling, bijvoorbeeld "Bescheidenheid is geen deugd", valt goed te leven. Die staat, als een koe in de wei, doet niemand kwaad, geeft eens wat melk misschien, we kunnen ernaar kijken of eraan voorbij gaan, zoals het uitkomt. We zeggen er ja tegen, of nee, of we zeggen niets, en niemand doet ons wat. Maar "moeten wij bescheiden zijn?" eist de aandacht op, dwingt ons te stoppen, kan daar niet maar zo blijven liggen, open en bloot, en vragend. Een vraag doet een beroep op ons, anders dan een bewering, ook als het een vraag is die met ja of nee kan worden beantwoord. We voelen ons genoodzaakt méér te zeggen.

De neiging tegenover een vraag meteen stelling te nemen en die stelling te gaan onderbouwen is sterk, want dat is een *modus operandi* die in onze cultuur hoog gewaardeerd wordt. Een vraag is, voor wie als succesvol geldt, een uitdaging die kordaat wordt aangegaan en waarvoor zo snel mogelijk een oplossing gevonden wordt. Een vraag, zo bezien, is een gelegenheid om te laten zien dat je iets weet. Daarmee is de vraag onschadelijk gemaakt, in een stelling omgezet. Wie daarentegen op filosofische wijze een vraag het hoofd biedt, is er niet op uit om snel tot een antwoord te komen. Voor hem of haar vormt de vraag vooral een bron van nieuwe vragen, die stuk voor stuk welkom zijn. De vraag wordt geleefd, niet koud gemaakt met een oplossing. Bewoond, niet dichtgetimmerd.

De vraag, in handen van een filosoof, wordt moeilijker, niet gemakkelijker. Ze wordt uitgepakt om diepere vragen te onthullen. Die gang van vraag naar vraag is het voortschrijden van het inzicht, de bezigheid van de wijsheidsliefde. Antwoorden zijn hooguit welkome bijproducten van dit proces, en tussenstanden. We hebben antwoorden nodig zoals we bij het zetten van een stap vooruit met het ene been ook het andere been, dat even blijft staan, steeds nodig hebben. Maar de beweging komt van het been dat niet blijft staan, dat wil zeggen van de vraag.

Mensapen die een eenvoudige symbooltaal aangeleerd krijgen, zijn in staat vragen als vragen te begrijpen, wat blijkt uit het feit dat ze die kunnen beantwoorden, maar, heel opmerkelijk, zelf stellen de apen nooit een vraag. Er is wel geopperd dat het kunnen stellen van vragen het verschil uitmaakt tussen mensen en niet-mensen. (Premack, David; Premack, Ann J. (1983). *The mind of an ape*. New York, London: W. W. Norton & Company). En ook mensen zijn niet heel goed in vragen stellen. Kinderen wel, dat is bekend, maar volwassenen zijn er slechts met flinke aandrang toe te brengen een vraag uit te spreken. Dat zeg ik op grond van mijn ervaringen in mijn spreekkamer. Tijdens de sessies verzoek ik de klant vaak om de vraag, zoals die zich inmiddels heeft ontwikkeld, nog eens te formuleren. Vaak volgt dan een lange stilte. Dit is het moment waarop veel klanten verzuchten dat het niet meevalt, wat we aan het doen zijn. Ik ben nauwkeurig in mijn instructies: "Maak daar nu weer eens een vraag van, als je wilt, dus een volzin met een vraagteken op het eind!" Maar de meeste klanten, zeker negen van de tien, zijn ongehoorzaam: vaak krijg ik geen vraag maar een stelling, een verzuchting, een antwoord godbetert, en als ik al een vraag krijg, dan is die vrijwel altijd omgevormd tot een mededeling, bijvoorbeeld zo: "Tja, dan zou de vraag moeten worden of rechtvaardigheid altijd een deugd is." Ik heb daar wel een verklaring voor, maar die zal ik op een andere plaats uit de doeken doen (mijn boek *Wie het niet weet, mag het zeggen* verschijnt later dit jaar). In dit verband beperk ik me ertoe te melden dat weliswaar iedereen kan filosoferen, maar dat het de meesten niet gemakkelijk valt, omdat vragen stellen (en vragen stellen over de vragen, aan de vragen, als het ware) moeilijker is dan het lijkt, terwijl dat, als ik het zeggen mag, de crux van het filosoferen is.

De vraag, eenmaal uitgesproken, laat zich ontleden in elementen, die een zekere samenhang blijken te vertonen. Verborgene vooronderstellingen komen aan het licht, en schijnbare tegenstellingen, en wensen, als even zovele vaders van gedachten. Niet haastig ordenen, maar geduldig bezien en bevragen, dat is het handwerk van de filosoof.

Wie is hier de filosoof?

Die filosoof, wie is dat? Bij de aanvang van een serie gesprekken is dat meestal de praktijk-voerder. Die heeft ervoor doorgeleerd, die doet het vaker. Als hij of zij een goed lopende praktijk heeft wel tien tot twintig keer per week. Maar gaandeweg maakt zich de klant het filosofisch handwerk eigen. Iedereen snapt verrassend snel de bedoeling van het bevragen van de vraag en als het eenmaal is gelukt om de gerichtheid op antwoorden te laten varen en de schroom voor het uitspreken van de vragen vrijwel is verdwenen, dan zitten er in de spreekkamer twee filosofen, die een gezamenlijk onderzoek instellen naar een kwestie die één van hen sterk bezighoudt. Nog steeds is er een rolverdeling en een

verschil in vaardigheden en ervaring, maar de afstand wordt kleiner. Een ordentelijk verlopen serie gesprekken bij een praktijkvoerend filosoof vertoont ook een didactische dimensie. Als de klant is afgezwaaid, zal hij of zij nieuwe kwesties op een andere wijze opvatten, meer als vragen waarmee men een tijdje kan leven en minder als steeklustige horzels, die snel moeten worden doodgemept.

Ik zal ter afsluiting het bovenstaande illustreren met een vijftal eenvoudige, enigszins gestileerde vignetten.

1. Een man van midden veertig, vader van vier kinderen, twijfelt tussen doorgaan met zijn huwelijk of gaan samenleven met zijn minnares. Zijn vraag luidt aanvankelijk (zoals te verwachten is) "Maria of Izabel?" Dat is een onvolledige vraag, zonder gezegde, dus het wordt: "Moet ik verder met Maria of met Izabel?" Dit is geen triviale stap, want er is nu sprake van moeten. Wat is dat voor een moeten? Is er sprake van een verplichting? Nee, niet zozeer. Hooguit van huwelijkse verplichtingen, maar de klant bedoelt dat moeten anders: het gaat om een innerlijk moeten, dat Izabel in hem wakker gemaakt heeft. De vraag verandert in een vraag over dat innerlijk moeten. Wat is dat precies voor iets? En wat is het waard? En valt het af te wegen tegen andere waarden? "Mag ik aan mijn eigen behoeften voorrang geven, ten koste van een ander?" We staan stil bij behoeften en hoe die zich verhouden tot verlangens en tot de wil en richten dan onze aandacht op mogen. Wat mag? Verschillende manieren om met ethische kwesties om te gaan passeren de revue; ik geef een beetje filosofieles. Utilisme en deontologie leveren de klant niets op; de deugdenleer werkt hem vooral op de zenuwen. Letterlijk: hij wordt er ongedurig van, want hij heeft, onthult hij tijdens het vijfde gesprek, eigenlijk al besloten. Hij verlaat zijn vrouw. Nu wordt de vraag: "Kon ik iets anders doen?" Die vraag blijft open. De klant rouwt, bij zijn vertrek, om de schade die hij heeft aangericht, maar hij zal, verwacht ik, met die laatste vraag wel vooruit kunnen. En hij zal, als die vraag hem blijft bezighouden, misschien minder hard schrikken als Izabel hem niet zo gelukkig blijkt te kunnen maken als hij hoopte.

2. Een jonge vrouw heeft last van een "te druk hoofd". De vraag die ze tijdens de eerste sessie formuleert, luidt: "Hoe krijg ik rust in mijn hoofd?" Kan ze met die vraag niet beter bij een psycholoog aankloppen? Oordeel zelf. We bespreken eerst de aard van de gedachten die zij in aantal zou willen verminderen en de vraag wordt: "Waarover wil ik me wel druk maken en waarover niet?" Over het meeste niet, maar hoe beheerst ze haar gedachten? Kan dat wel? Ze is toch haar gedachten? O ja? De vraag verandert andermaal: "Ben ik mijn gedachten?" Ze besluit van niet. Dat is plezierig, want ze is daardoor plotseling veel minder geïnteresseerd in wat er in haar hoofd omgaat. Dat heeft, stelt ze vast, tot gevolg dat het daar beduidend minder druk wordt. Maar nu dringt zich een nieuwe vraag op: "Als ik mijn gedachten niet ben, wat ben ik dan wel?" Daarover mag ze zich waarachtig wél druk maken: de opdracht Ken uzelve, die op de tempel van Apollo te Delphi stond, als vraag opnieuw geformuleerd in mijn spreekkamer te Utrecht. Toch maar niet naar de psycholoog?

3. Een dame van voorbij de zestig wil gesprekken voeren, maar heeft geen vraag, zegt ze. Er zal toch een reden zijn dat ze tijd en geld wil besteden aan de bezoeken aan mijn

spreekkamer, opper ik. Welke? De vraag wordt wat de vraag is. In een tiental sessies bezien we tal van thema's: jeugd, liefde, moederschap, werk, verlies, dood, hiernamaals. Welbeschouwd staat de betekenis van haar hele leven ter discussie. Waar gaat het allemaal om? Hoe is ze geworden wie ze nu is? Wat vindt ze daarvan? Tot antwoorden, betekenissen met een hoofdletter B, komen we niet. De vragen volstaan.

4. Een succesvol zakenman is ongelukkig met zijn werk. Hij beklagt zich over iedereen die hem dwars zit en tegenwerkt. Alle excuses die hij bedenkt om niet voor zichzelf te hoeven beginnen, wat hij eigenlijk wil, komen, tot vragen gemaakt, aan de orde. Uitvlucht na uitvlucht demonteren we samen. Een uitkomst is er niet. Bij het laatste gesprek is de vraag: "Waarom doe ik niet wat ik wil?"

5. Een man van halverwege de veertig meldt bij het kennismakingsgesprek dat hij heeft besloten een eind aan zijn leven te maken. Alle papieren heeft hij in orde gemaakt, zijn gezin zal het aan niets ontbreken. Ik reik zelf de hamvraag aan: "Wat komt u dan hier nog bespreken?" De man heeft geen antwoord. En van het een komt het ander: al gauw wordt duidelijk dat hij zelf ook nog genoeg vragen heeft. En wie nog vragen heeft, kan niet sterven.

Deze schetsjes tonen niets aan, natuurlijk, of hoogstens dat het filosofisch bevragen van de vraag, zoals ik dat doe, niet om antwoorden draait. Tegen de deelnemers aan de beroepsopleiding zeg ik: "Wat wij doen is het tegenovergestelde van oplossingsgericht coachen." Dat neemt niet weg dat mijn cliënten als gevolg van inzichten, tijdens de gesprekken opgedaan, van baan en van branche veranderd zijn, eigen bedrijven hebben opgericht, relaties hebben verbroken of nieuw leven ingeblazen, kinderen zijn gaan krijgen, zijn geëmigreerd, en soms helemaal anders naar het leven zijn gaan kijken. Dus resultaten zijn er wel. "Wijsheid werkt", zoals de marketing-slogan op mijn website luidt.

Heb ik woord gehouden en zonder de vraag in de titel te beantwoorden wel mijn aanpak expliciet gemaakt? "Wat is er filosofisch aan de filosofische praktijk?" is voor mij tijdens elke sessie opnieuw een levende vraag. Is dat op een kwaai dag niet meer het geval, dan schei ik ermee uit. Want het bevragen van de vraag is geen handigheidje, geen technische ingreep die elk alledaags gesprek tot een filosofische dialoog omtovert. Alleen als de achterliggende vraag "Worden we hier wijzer van?" blijft prangen, gaat het goed.

© Harm van der Gaag 2012